

A FELSŐOKTATÁS ÉS A TUDOMÁNY ÉRTÉKELÉSE KÖRÜLI HARCOK FRANCIAORSZÁGBAN

BAJOMI IVÁN

ELTE TáTK, Budapest

Beérkezett: 2023. október 2., elfogadva: 2023. november 3.

A II. világháború után a francia állami kutatóhálózat égisze alatt a tudományos tevékenységek értékelésére olyan rendszert hoztak létre, amelynek működtetésében az oktatók és kutatók közösségei játszottak meghatározó szerepet. Az USA-béli egyetemek mintájából kiindulva az 1980-as években egy elkülönült értékelési szervezetet hoztak létre. A felsőoktatás területén működő szervezet által végzett, a SWOT-elemzések módszertanát középpontba állító értékelések az intézmények működésének fejlesztését voltak hivatva elősegíteni. Két évtizeddel később viszont egy olyan, az akadémiai szféra valamennyi szférájában működtetett értékelési ügynökséget állítottak fel, amely nemcsak SWOT-elemzéseket készített, hanem különféle indikátorok alkalmazásával a kutatóhelyek rangsorolására is vállalkozott. Más, korabeli franciaországi tudáspolitikai intézkedésekhez hasonlóan az új ügynökség működése is komoly tiltakozásokat váltott ki az akadémiai szférában. Ezek hatására a 2012-es kormányváltást követően az egyetem- és tudományértékelési ügynökség működéséből kiiktarták az intézmény-rangsorolást, amely a kutatási támogatások elosztása terén elősegítheti az intézmények közötti egyenlőtlenségek növekedését.

Kulcsszavak: tiltakozók alternatív tudáspolitikája, versenyelvű kontra fejlesztő célú értékelés, folyóiratrangsorok bírálata, kutatóhelyek rangsorolásának eluraltatása

After the Second World War, a system of evaluation of scientific activities was set up under the aegis of the French public research network, in which the teaching and research community in each discipline played a key role. In contrast to this practice, modelled on the institutional evaluation practices of US universities in the 1980s a separate evaluation organization was set up. Focused on SWOT analysis methodology, the main function of the evaluations carried out was to help improve the functioning of higher education institutions. Two decades later, however, a new evaluation agency was set up, operating in all sectors of academia, which not only carried out evaluations based on the SWOT approach, but also undertook to rank research institutions on the basis of vari-

ous indicators. As with other research policies in France at the time, the new agency's operation provoked strong protests from the academic world. Following a change of government in 2012, the agency's ranking function was dropped. Its use was rejected by researchers on the grounds that it could contribute to increasing inequalities between institutions in the allocation of research funding.

Keywords: alternative science policy of a protesters, developmental versus competitive evaluation, criticism of ranking lists of journals, rejection of ranking of research-institutions

Az elmúlt bő két évtizedben számos franciaországi reform irányult a felsőoktatás és a kutatás átalakítására. E kísérletek kapcsán több szociológiai és politológiai kutatás született, amelyek többek között arról szólnak, hogy jelentős tiltakozásokat váltottak ki a kormányzati szereplők által bevezetett új értékelési eljárások, és persze azt is elemezték, hogy a kritikák hatására, illetve az érintettek fellépése nyomán miként módosultak a reformtervek. Tanulmányomban a fenti témakörökben született kutatási eredményeket mutatom be.

1. A tudomány autonóm működésének elve alapján létrehozott állami kutatóhálózat

Elsőként azt érdemes jelezni, hogy kutatási tevékenységekkel kapcsolatban korábban is születtek értékelések Franciaországban, ám ezeket azoknak a közösségeknek a tagjai végezték, amelyekhez a kutatók kapcsolódtak.

Franciaországban a kutatások igen jelentős része ma is egy állami kutatóhálózat keretei között folyik. Ennek elődintézménye az 1936-os Népfrentkormány kezdeményezése nyomán a második világháború előtt jött létre.

A felszabadulást követően demokratikus elvek szerint, a kutatók önszerveződése jegyében szervezték újjá a kutatóhálózatot, amely a Tudományos Kutatások Nemzeti Tanácsa (Conseil National de la Recherche Scientifique – CNRS) nevet kapta. Ennek égisze alatt létrehoztak egy, a tudományos tevékenységeket értékelő testületet is, melynek nevét, illetve a grémiumot jelölő betűszót (Tudományos Kutatások Nemzeti Bizottsága – Comité National de la Recherche Scientifique – CoNRS) könnyű összetéveszteni a fenti elnevezésekkel. Az értékelő grémium keretei között tudományágak szerint szerveződő szekciók működnek, melyek tagjainak kétharmada a CNRS-kutatók és egyetemi oktató-kutatók által leadott szavazatok alapján kerül be a testületbe, míg egyharmadukat a kormány jelöli. Bár a kezdeti elképzelések szerint tudománypolitikai értékeléseket, fejlesztési javaslatokat is kidolgozhatott volna a bizottság, szerepe lényegében az egyes kutatók, illetve kutatóhelyek teljesítményének értékelésére, illetve új kutatók kiválasztására korlátozódik, és különösen így van ez az V. Köztársaság létrejötté óta.

2. A kormány tudományirányító szerepét erősítő, a gaulle-ista modernizációhoz köthető fejlemények

A De Gaulle nevével fémjelzett, 1958-tól kiépített új politikai rendszerben már csak azért sem játszhatott jelentős tudományirányító szerepet a CNRS, mert a gyors modernizációt célul tűző, az állam gazdaságirányító szerepét erősítő új kurzus számos, a CNRS-től független kutató- és fejlesztő intézetet alapított, minek nyomán jelentősen megnőtt a kormányzat tudományirányító szerepe: „1959-től kezdve a kutatásfinanszírozás nagy része a Tudományos és Technológiai Kutatási Fejlesztési Alapon¹ keresztül valósult meg, mégpedig olyan, kizárólag kinevezett tagokból szakértői bizottságok közreműködésével, melyeket kezdetben a miniszterelnök, majd a kutatási minisztérium mellé rendelték.” (Fossey 2003: 5.)

Minthogy a K+F tevékenységek irányításában két olyan új szerv jutott döntő szerephez (egyfelől a Tudományos és Technológiai Kutatás Főigazgatósága,² másfelől a Tudományos és Technológiai Kutatás Konzultatív Tanácsa³), „amelyeket szándékosan a CNRS-en kívül állítottak fel, a tudományos tevékenységek értékelésért felelős, a CNRS-hez kapcsolódó Nemzeti Bizottság⁴ sokat „veszített jelentőségéből, többek között az általa értékelt csoportok és kutatók szemében is.” (Fossey 2003: 5.)

3. Rejtőzködő értékelési eljárások

A fentebb említett fejlesztési alap szerepe kezdetben szándékosan igen korlátozott volt. Minthogy ennek létrehozásakor számolni kellett a tudományirányításban szerepet játszó különböző szervezetek ellenállásával, a DGRST „képviselői az alap politikai elfogadhatósága érdekében háromféle korlátozást építettek be a rendszerbe. Először is, az alap csak olyan tudományterületeket hivatott finanszírozni, amelyekben a minisztériumok és a kutatásfinanszírozó nem érintettek: e pénzüsszegek célja az új tudományágak megjelenésének ösztönzése vagy a tudomány és az ipar közötti kapcsolatok finanszírozása. Az alapba juttatott összegek nem haladhatják meg a [...] kutatásba befektetett teljes összeg 10%-át. Végül [...] az alapon keresztül nyújtott támogatás ideiglenes, és nem folyósítható korlátlan ideig [...]” (Aust–Gozlan 2018: 498.)

Utóbb „más kutatásokat ellenőrző, illetve finanszírozó szervezetek is magukévá tették az újfajta tudományfinanszírozási megoldást [...], amely korábban a Tudományos és Technológiai Kutatás Főigazgatósága (DGRST) monopóliuma volt [...]” (Aust–Gozlan 2018: 498.)

A projektalapú finanszírozás módszere sokáig nem váltott ki jelentős kritikákat, részben amiatt, hogy alkalmazásakor igyekeztek mérsékelni e finanszírozási mód egyenlőtlenségeket növelő hatását. Az INSERM nevű egészségügyi kutatószervezet keretei között „a szabadon választott témájú kutatások esetében [...] a támogatásokat elosztó bizottságok [...] a kutatóhelyek pénzeszközzeiről rendelkezésre álló információk alapján

¹ Fonds de Développement de la Recherche Scientifique et Technologique – FDRST.

² Délégation générale à la recherche scientifique et technologique – DGRST.

³ Conseil consultatif de la recherche scientifique et technologique – CCRST.

⁴ Comité National. Teljes nevén: Comité National de la Recherche Scientifique – CoNRS.

arra törekedtek, hogy ne a legtöbb forrással rendelkező kutatócsoportok részesüljenek támogatásban.” (Aust–Gozlan 2018: 499.)

Sokáig a kutatások értékelése sem váltott ki jelentős vitákat, ami a bevezetett eljárások körüli titkolódzásra vezethető vissza: „A [felsőoktatási és tudományos – B. I.] minisztérium tudományos és műszaki ügyosztálya az 1980-as években megkezdte a kutatóhelyek osztályozását, de a pontszámokat nem hozták nyilvánosságra, és nem volt ritka, hogy maguk az érintettek sem tudtak arról, hogy milyen pontszámot kaptak.” (Aust–Gozlan 2018: 499.)

Merőben újszerű politikaelméleti megközelítést alkalmazva a már idézett szerzőpáros arra a következtetésre jutott, hogy „a 2000-es évek közepéig a rangsorok és a projektalapú finanszírozás „rejtőzködő jellegűek” voltak: „Ez [...] arra a politikai munkára vezethető vissza, amit az eszközök kitervelői és alkalmazói fejtenek ki annak érdekében, hogy behatárolják alkalmazási körüket, korlátozzák nyilvánosságukat és az általuk okozott egyenlőtlenségeket, valamint távol tartásuk ezeket a társadalmi küzdelmek frontjaitól.” (Aust–Gozlan 2018: 500.)

4. A franciaországi egységes egyetemértékelés kezdetei

Az egyetemek világában már a nyolcvanas években meghonosodott egy újfajta értékelési gyakorlat, amelynek alkalmazása egy 1985-ben létrehozott országos hatáskörű értékelő szervezethez köthető. E fejlemény előzményeként említhető, hogy a Franciaország Mitterand 1981-es hatalomra kerülése utáni állapotát felmérő jelentésben a felsőoktatás és a tudomány kapcsán a baloldali elkötelezettségéről ismert neves matematikus, Laurent Schwartz igen fontosnak nevezte az intézményértékeléseket: „Az Egyesült Államokban az egyetemek minden tanszékét ötévente külső szakértők értékelik, és a jelentést elküldik a finanszírozást nyújtó szervnek.” (Mérindol 2008: 13.)

E diagnózis jegyében hozták létre 1985-ben a CNE betűszóval jelölt Nemzeti Értékelési Bizottságot (Comité National d’Evaluation). Korábban egyes, a jobboldalhoz közel álló személyek is szorgalmazták az egyetemeken folyó tevékenységek módszeres értékelését. A ’68 májusa után oktatási miniszterként működött Edgar Faure kabinetjének közgazdászprofesszor tagja, Alain Bienaymé például 1978-ban egy olyan szervezet felállítását javasolta, amely a kormány tudománnyal kapcsolatos döntések megalapozását elősegítendő módszeres értékeléseket készít az egyetemeken folyó tudományos tevékenységekről.” (Mérindol 2008: 14.) Míg e javaslat szerint az értékeléseket csak a minisztérium kapta volna meg, a Laurent Schwarcz kezdeményezése nyomán született bizottság értékeléseit nyilvánosságra hozták. Míg Bienaymé szerint csupán a tudományos tevékenységek értékelésére terjedt volna ki a létrehozandó intézmény működése, a Nemzeti Értékelési Bizottság komplex értékelésekre vállalkozott, amelyeknek egyebek között ki kellett terjedniük az intézmény fenntartásával, illetve fejlesztésével kapcsolatos kérdésekre, az oktatómunka pedagógiai vonásaira stb.

A bizottság működéséről készült disszertáció (Macarie-Florea 2010) szerint az egyetemértékelések megítélése vegyes volt az intézményvezetők körében. Egyes interjúalanyok szerint nem sok új dolog derült ki az elemzésekből, míg mások szerint ezek az intézményi működés számos addig nem ismert aspektusára, problémájára mutattak rá. Míg némelyek fontos feladatok elvégzését nehezítő teherként tekintettek az értékelésekre, mások az értékelési kultúra intézményen belüli kialakulása szempontjából fontosnak

tartották az értékeléseket, sőt annak érdekében, hogy ne csak egyszeri esemény legyen az értékelés, elemzőcsoportot szerveztek intézményükben vagy egy, értékelésért felelős felsőszintű vezetői pozíciót hoztak létre. Macarie-Florea rámutatott arra is, hogy a bi-zottság fennállása alatt nem váltak rendszeressé az értékelések, csupán egyszer került sor egy-egy egyetem elemzésére. Mivel az értékelő szerv (CNE) működése idején vált gya-korlattá az, hogy az egyetemek középtávú fejlesztési terveik alapján többletfinanszírozást nyújtó szerződést köthetnek a működésüket finanszírozó tárcával, egyes intézmények fel tudták használni az értékeléseket a minisztériummal folytatott alkufolyamat során, de sokszor nem nyílt lehetőség erre, mivel ezek nem a szerződéskötés előtt készültek el.

5. A Mentsük meg a tudományt! mozgalom kibontakozása

A 2000-es évek során jelentősen megváltozott Franciaországban a kutatás és a felső-oktatás helyzete, mindenekelőtt amiatt, hogy jelentősen lecsökkentek a kutatásokra szánt források. Ennek következtében számottevően beszűkült a kutatói utánpótlás, és így a doktori képzésben részesülők egyre kevésbé bízhattak abban, hogy határozatlan idejű kutatói szerződés birtokában dolgozhatnak majd, sőt annak esélye is lecsökkent, hogy egyáltalán kutatói megbízáshoz juthatnak.

A 2000-es évek előtt a kutatók érdekeinek védelmében elsősorban a felsőoktatás és a tudomány területén már évtizedek óta jelen lévő szakszervezetek léptek fel, többek között azt követelve, hogy létesítsenek új kutatói állásokat. A harmadik évezred elején viszont nem várt fejleményként a szakszervezetektől független önszerveződés bontako-zott ki a tudományos dolgozók körében. Az anyagi természetű kérdésekre összponto-sító szakszervezetekkel ellentétben a 2003 végén kibontakozó önszerveződésre kezdettől fogva sajátos kettősség volt jellemző. Miként ezt a Mentsük meg a Tudományt! mozga-lomra (SLR – „Sauvons la Recherche”) első petíciója is mutatja, a kutatási támogatásokkal, illetve az álláslehetőségekkel kapcsolatos követelések mellé az a javaslat is társult, hogy meg kell szervezni az „États Généraux de la Science” névvel illetett tanácskozást, vagyis az Általános Tudományos Gyűlést, amelynek munkálataiba minden tudományos tevékenységekben érintett szervezet és személy részt vehet majd, és amelyre vár majd ana-k meghatározása, hogy miként kell újjászervezni a tudományos tevékenységek általá-nos kereteit.

Az SLR-mozgalom meghatározó alakjai nem „ülések” (assises) meghirdetéséről be-széltek, hanem egy olyan kifejezést használtak, amely hasonlított az 1789-ben, a francia forradalom kezdetekor megtartott Általános Rendi Gyűlés nevére. „Az utóbb önmagát alkotmányozó nemzetgyűléssé nyilvánító Általános Rendi Gyűlés egyszerre képviselte a lakosság legszerényebb rétegeit és az elitjét is. A névválasztással arra utaltak, hogy a reform kidolgozása során a tudományos szakma egészének véleményét figyelembe kell venni, és nem csupán azokat, akik a szférát irányító szervezeteket képviselik.” (Gozlan 2021: 94.)

A 2004 elején elindított SLR-petícióhoz sok kutató csatlakozott, méghozzá nemcsak az állami alkalmazásban állók, hanem a magáncégek alkalmazottai is. A szöveg kilátásba helyezte, hogy ha nem teljesül a mozgalom három fő célja a közelgő helyi választások előtt, lemondanak majd vezetői pozíciójukról azok a kutatási egységeket vezető kutatók, akik aláírták a tiltakozást. (Ez nem jelentette a kutatómunka beszüntetését, hanem csak azt, hogy nem hajtják végre adminisztratív feladataikat.) A *Le Monde* címlapjára került

petíciót igen sok vezető írta alá. Ezen túlmenően 75 000, a kutatás területén foglalkoztatott személy csatlakozott a petícióhoz, és több mint 300 000-en írták alá a szöveg laikusoknak szóló változatát.

A hálózati logika szerint működő, kevésbé intézményesült SLR-mozgalomnak hamarosan regionális csoportjai is létrejöttek. Mint egy szociológiai disszertációból (*Morette-Bourny 2011*) kiderül, e mozgalom elsősorban az interneten szerveződött. Sok rovatból álló levelezőlistán folytak a résztvevők közötti viták, ötletelések, és a sajtófigyelést is megszervezték. A választások első fordulójá előtt tíz nappal több mint 3000 kutatási egység vezetője egyidejűleg nyújtotta be lemondását, majd huszonötezen vonultak utcára Párizsban az SLR felhívására. A sikeres mozgósításnak is része lehetett abban, hogy súlyos vereséget szenvedtek a kormánypártok a választásokon. Ezt követően új kormány alakult, melynek oktatásért és tudományért felelős minisztere bejelentette, hogy – teljesítve az SLR-mozgalom második követelését – 2000 új kutatói állást létesítenek.

6. Alternatív tudománypolitikai és tudományértékelési elképzelések

A következő félévben számos vidéki helyszínen, illetve a Párizsban ülésező tematikus munkacsoportok keretei között lezajlott az „Általános Tudományos Gyűlés” nevű konzultáció, melynek összegző jelentését Grenoble-ban vitatták meg (*Rapport 2004*).

A szöveg alap gondolata volt, hogy a tudományos kutatásnak autonóm módon kell működni. Ugyanakkor a jelentés készítői azt is elismerték, hogy demokratikus politikai folyamatok keretében kell meghatározni a tudománytámogatás mértékét, illetve a kutatási prioritásokat, s azt is nyilvánították, hogy rendszeres belső értékeléseknek kell alávetni a tudományos tevékenységeket (*Rapport 2004: 13–14*).

A dokumentum problematikusnak tartotta, hogy kormányzati szervek, pl. egyes minisztériumok a tudományos prioritásokról, különféle fejlesztések elindításáról vagy éppen leállításáról, jelentős összegeket mozgósító pályázatok kiírásáról anélkül döntenek, hogy előbb kikérnék a meglévő tudományos testületek véleményét. „Létezik egy elismerésnek örvendő személyekből álló Kutatási és Technológiai Főtanács, de nyilvánvaló, hogy a legtöbbször csak nagyon formális módon konzultálnak vele. A stratégiai tanácsadásnak ez a hiánya vezetett ahhoz, hogy a kutatási ágazat nevében hoztak olyan döntéseket, amelyek nem a tudomány logikáján alapultak, így rejtve maradt az, hogy milyen támogatás volt a döntés mögött. Jól példázza ezt a tudományos szempontból érdektelen nemzetközi úrsikló-programban való részvétellel kapcsolatos közelmúltbeli döntés.” (*Rapport 2004: 11.*)

Ami az értékelést illeti, addig amíg a menedzsmentszemlélet jegyében megvalósuló értékelések középpontjában jórészt az alacsonyabb szinten elhelyezkedő szereplők (kutatók, kutatási részlegek) tevékenységének értékelése áll, a jelentés szerzői a tudománypolitika felső és köztes szintjeivel kapcsolatos értékelések fontosságára is felhívták a figyelmet. Miközben egy kutatásügyi, felsőoktatási és technológiai minisztérium létrehozását javasolták azt elősegítendő, hogy újra egy ambiciózus kutatásfejlesztési stratégia jegyében fejlődhessenek a franciaországi kutatások, annak fontosságát is hangsúlyozzák, hogy a prioritások kijelölésében ne csak a minisztériumi apparátusnak legyen szava, hanem a tudomány képviselői, továbbá a társadalmi és gazdasági partnerek is szerephez jussanak e folyamatokban. E cél elérése érdekében a már említett Kutatási és Technológiai Főtanács és egy másik meglévő, szintén súlytalan testület feloszlását és egy megfelelő

erőforrásokkal felruházott, kb. 40-50 főből álló, stratégiai értékelő munkára is alkalmas Tudományos Főtanács (Haut Conseil de la Science – HCS) létrehozását javasolják. A jelentés szerint a kutatásban jártas, illetve az üzleti élet, a társadalom és a civil társadalom szférájából származó független, vitathatatlan legitimitású személyiségekből kellene rekrutálnia a tanácsnak. A tudománypolitikai stratégia fő elemeit a kutatást irányító tárcának e testület véleményeit és javaslatait figyelembe véve kellene kialakítania. A jelentés megfogalmazása szerint: „bár konzultatív jellegű lesz a testület, valódi súlyra tehet szert, ha véleményét rendszeresen nyilvánosságra hozzák és széles körben terjesztik, és ha a tudományos közösség elismeri a szerepét.” (*Rapport 2004: 30*)

A jelentés arra is rámutatott, hogy nem valósult meg a minisztériumi és a kutatóintézeti szint között elhelyezkedő tudományirányító és -finanszírozó szervezetek tevékenységének módszeres értékelése. E hiányosság kiküszöbölése érdekében egy olyan értékelő bizottság felállítását javasolták, amelynek tagjait az előző bekezdésben említett Tudományos Főtanács nevezné ki (*Rapport 2004: 31*).

A szövegben hangsúlyosan szerepel, hogy a kutatók munkájának értékelésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy milyen sokrétű feladatoknak kell eleget tenniük. A dokumentum szerint a kutatók feladatai közé elsősorban a következők tartoznak: 1. Új tudományos ismeretek létrehozása. 2. A tudomány művelésére való felkészítés, amiben elsősorban – de nem kizárólag – a felsőoktatásban dolgozóknak kell részt venniük. 3. A tudományos eredmények értékesítése (pl. szabadalmak formájában). 4. Szakértői feladatok ellátása külső szereplők felkérésére. 5. A tudományos tevékenységekkel kapcsolatos adminisztratív feladatok. (E felsorolásnak nyilvánvalóan az volt az implicit üzenete, hogy a tudományos tevékenységek értékelése nem korlátozódhat az új tudományos eredmények létrehozásával, publikálásával kapcsolatos munka számbavételére, elemzésére.)

A dokumentum szerint e sokféle tevékenység együttes, előre meghatározott és nyilvánosságra hozott szempontrendszer szerint történő értékelésére van szükség. A jelentés azt is hangsúlyozza, hogy „az értékelést szakmabelieknek kell végezniük, méghozzá kollegiális légkörben, átlátható [...] módon eljárva, lehetőséget adva az ellenvélemények megfogalmazására is” (*Rapport 2004: 31*). Minthogy a 2004 elején elindult „Mentsük meg a tudományt!” mozgalom kibontakozásával párhuzamosan a kormányzati szervek már előkészítő tanulmányokat készítettek azzal kapcsolatban, hogy milyen keretek között kellene újjászervezni a tudományos tevékenységek értékelését, a dokumentum szerzői több lehetséges intézményes megoldással számoltak (*Rapport 2004: 82–84*). Egyfelől lehetségesnek tartották, hogy egy egységes értékelő intézményt létrehoznak, de azt sem zárták ki, hogy több, decentralizált intézményt hoznak majd létre.

A jelentésben szerepel egy olyan konkrét tudományfinanszírozási megoldás is, amely azt lett volna hivatva elősegíteni, hogy pénzügyi támogatásban részesülhessenek olyan kutatások, amelyek témáira a Tudományos Főtanács tagjai, parlamenti képviselők, illetve különféle társadalmi szereplők (pl. civil szervezetek) tesznek javaslatot. Ez az elképzelés többek között azért figyelemre méltó, mert azt jelzi, hogy a tudományos élet reformjáról gondolkodók, noha alapvető értékékként szóltak a tudományos témaválasztás szabadságáról, arra is lehetőséget kívántak adni, hogy különféle társadalmi szereplők is kezdeményezhessék kutatások megindítását.

Igen komoly átláthatósági követelményeket fogalmazott meg a Jelentés azt illetően, hogy miként történjen a szóban forgó tudományos pályázatok elbírálása: „[A pályázati források elosztásáról döntő – B. I.] tudományos testületek számára minden egyes pro-

jektről három értékelés készül. A pályázatok értékelése egy olyan, előre meghatározott szempontrendszer alapján történik, amely lehetővé teszi egyfelől a projektek összehasonlítását, másfelől a tudományos minőség, az eredetiség és a kockázat megítélését. Az értékelésről részletes tájékoztatást kapnak a pályázók.” (*Rapport 2004*: 48.)

Bár 2004 tavaszán komoly gyakorlati eredményeket ért el a SLR-mozgalom, az „Általános Tudományos Gyűlés” hozadékeként született „Jelentésben” foglaltakból nem sok valósult meg.

7. A tudományértékelés új állami ügynöksége

Jacques Chirac második elnöki mandátumának utolsó éveiben két olyan fontos intézményt is létrehoztak, amelyek szellemiségében nem tükröződtek a fent ismertetett dokumentumban megjelenített értékek. 2005-ben felállítottak egy kutatásfinanszírozási intézményt, a Nemzeti Kutatási Ügynökséget (Agence National de la Recherche – ANR), amely a projektalapú finanszírozás rendszerét a nem katonai jellegű kutatások tekintetében a teljes kutatási intézményrendszerre kiterjesztette. Egy évvel később pedig megalapítottak egy, az akadémiai szféra egészében zajló kutatási és felsőoktatási tevékenységeket értékelni hivatott, elvben független állami szervet, amelyet a „Kutatást és felsőoktatást értékelő ügynökség” névvel illették (Agence d'évaluation de la recherche et de l'enseignement supérieur – AÉRES).

Az új évezred elején megalapított két új ügynökség – noha hivatalosan független intézményekként határozták meg ezeket – személyzete kinevezések révén állt össze. Pierre Bourdieu még 1984-ben publikálta „Homo academicus” címmel annak a kutatásának az eredményeit, amelyben a francia akadémiai mezőben tevékenykedők különböző karriertípusait elemezte, illetve az elemzett népességhez tartozók által birtokolt tőkefajta jellege alapján különítette el jellegzetes oktatói és kutatói, valamint intézményműködtetői típusokat. E vizsgálat tipológiájára is támaszkodva a közelmúltban két szociológus összehasonlította a tudományos tevékenységek értékelésében szerepet játszó régebbi, választásos mechanizmusok alapján összeálló grémiumok jellemzőit és a kinevezett tagokból álló új értékelési ügynökség tagjainak sajátosságait, és arra a következtetésre jutottak, hogy az utóbbi testületben elsősorban az egyetemigazgatásban szerepet vállaló, illetve kormányközeli megbízásokban részesülő személyek kaptak helyet: „olyan személyek, [akik] hatalmi pozíciókat töltenek be az egyetemeken, méghozzá olyan adminisztrátorok, akik gyakran igen közel állnak a politikai hatalomhoz, miként erről a minisztériumok vagy állami szervek számára végzett megbízásaik is tanúskodnak.” (*Laillier–Topalov 2017*: 34. bek.⁵)

A Comité National d'Évaluation (CNE) nevű, a felsőoktatási szféra szervezeteinek értékelésével megbízott, 2006-ig fennállt intézmény és 2006-ban felállított új értékelési ügynökség működését összehasonlítva egy szerző arra a következtetésre jutott, hogy „[...] míg a CNE esetében az értékelés folyamatorientáltságú volt, az AÉRES esetében az értékelés középpontjában a termék, az eredmény áll, azaz a »formatív« értékeléstől a »szummatív« értékelés irányába történt elmozdulásnak lehetünk tanui.” (*Macarie-Florea 2010*: 260.) E szembeállítás mögött az áll, hogy elsősorban olyan, az erősségek és

⁵ E tanulmány és egy másik, számomra csak OPEN.EDITION-kiadásban hozzáférhető szöveg esetében oldalszám helyett csak a bekezdés számát megadva tudom jelezni az idézet helyét.

gyengeségek azonosítását célzó, úgynevezett SWOT-elemzéseken alapuló értékeléseket végzett az elsőként említett intézmény, melyek azt voltak hivatottak elősegíteni, hogy javuljon az adott intézmény működés módja, a 2006-ban felállított új ügynökség működésébe a SWOT-séma alkalmazásán túl olyan teljesítménymérő megközelítések is beépültek, amelyeket rangsorok kialakításához vagy kutatási támogatások elosztásának legitimizálásához is fel lehet használni. Ezt jelzi, hogy az ügynökség égisze alatt kialakult az a gyakorlat, hogy az egyes kutatási egységeket négy különböző kategóriába (A⁺, A, B, és C) kell sorolni. Utóbb oly módon próbálták elfogadhatóbbá tenni az osztályozást, hogy megadtak négy, a besoroláshoz számba veendő dimenziót. A már idézett disszertációja alapján (*Macarie-Florea 2010: 261*) így foglalhatók össze a figyelembe veendő dimenziók: 1. A működés eredményei (publikációk, szabadalmak, létrejött állások száma, kiválósági központok működésében való részvétel stb.), 2. Az intézmény regionális, országos vagy nemzetközi szintű vonzereje a színvonalas munkát végző doktori vagy posztdoktori tanulmányokat folytató személyek száma⁶ és földrajzi megoszlása alapján, 3. Sikeres belső dinamikákkal jellemezhető-e az intézmény működése? Pl. létrejönnek-e új, fiatalokból álló, működőképes egységek? Tudnak-e támogatni kockázattal járó kezdeményezéseket? 4. Rendelkeznek-e kidolgozott fejlesztési stratégiával, illetve kudarc esetén bevethető B-tervvel?⁷

Ugyanakkor a besorolás négy különböző dimenziójának előtérbe állításával nem sikerült elfogadottá tenni az AÈRES-ügynökség által alkalmazott osztályozási rendszert.

A kutatóhelyek osztályozását elutasító véleményeket jól példázza az a petíció, amelyet a francia agrárium INRA-betűszóval jelölt kutatóhálózatának dolgozói indítottak el:

„Az osztályzatok kirekesztő hatásúak: [...] Például a „Nagy Kölcsön” nevű kutatási programra benyújtott projektekben csak a „jó” minősítésű (A⁺ vagy A) kutatóhelyek vehetnek részt, és egyes finanszírozó ügynökségek (például a régiók) is erre az egyszerű minősítésre alapozzák döntésüket. [...] A besorolások diszkriminatívak: [...] A képzésükhöz fogadó intézményt kereső fiatalok (mesterszakos hallgatók, doktoranduszok, posztdoktori hallgatók stb.) a „jó” minősítést kapott laboratóriumok felé fordulnak, még mielőtt részletesen elolvasnák a szakértői jelentés tudományos érveit. [...] Az ilyenfajta besorolás nem teszi lehetővé, hogy valamennyi kutatási intézményben pozitív változásokat lehessen végrehajtani, hanem éppen ellenkezőleg, az átmeneti nehézségekkel küzdő kutatóhelyek kiiktatására törekszik, holott éppen ezek azok, amelyeknek nagyobb támogatásra van szükségük, nem pedig a stabil és már kiválóan működő intézményeknek. A közpénzből finanszírozott kutatóintézmények egyikeként elutasítjuk e minősítéseket, amelyeknek csak hátrányai vannak.” (*Les laboratoires 2011.*)

Az AÈRES-ügynökség égisze alatt végzett, osztályba sorolással végződő értékelések során különösen nagy súllyal esett latba a kutatók publikációs tevékenységének mérése, értékelése. Az e kérdés kapcsán állást foglalók tudományometriai problémák egész sorát tették szóvá. A szociológiaoktatókat tömörítő egyesület kiadványában például egy szerzőpáros többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy a publikációk számának mérése arra ösztönözheti a kutatókat, hogy eredményeiket több publikációra szabdalva tegyék közzé (*Pontille–Torny 2012: 5*). E szerzők azt is jelezték, hogy „sok felhasználó szemében a publikációs arány értékelési kritériumként történő kiválasztása ahhoz vezet, hogy

⁶ *Macarie-Florea 2010: 261–262. o. alapján.*

⁷ *Macarie-Florea 2010: 262.*

a publikálás elsőbbséget fog élvezni élvezni az oktatók egyéb, mennyiségi szempontból figyelembe nem vett feladataihoz képest (tanítás, hallgatói munka irányítása, illetve támogatása, szemináriumok vezetése, adminisztratív tevékenységek ellátása stb.)” (Pontille–Torny 2012: 5). A bibliometriai adatok kapcsán egyesek azt a gyakorlatot is bírálattal illették, amelynek értelmében előnyt élvezett a külföldi vagy nemzetközi folyóiratokban való publikálás, illetve az, ha egy kiadvány mögött szerkesztőbizottság áll, mondván, hogy egy hazai publikációnál nem feltétlenül értékesebb egy indiai folyóiratban megjelent cikk, miként az sem jelent biztosítékot a minőségre, ha egy lapnak van szerkesztőbizottsága. Az AÉRES működésének kezdetén oly éles vitákat váltottak ki a rangsorok, hogy utóbb korrigáltak egyes jegyzékeket: „Egyes tudományágakban, például az informatikában, vannak olyan konferenciák, amelyek esetében [a konferenciakötetben publikált – B. I.] előadások értékesebbnek tekinthetők, mint a terület legjobb folyóiratában [megjelent tanulmány – B. I.]. Más tudományágakban, például a bölcsészet- és társadalomtudományokban fontosabb lehet egy könyv megírása, mint egy cikk megjelentetése. Ha érvényben maradtak volna az eredetileg közzétett kritériumok, néhány kiváló kutatót nem publikálnának kellene tekinteni. A kritériumokat azóta felülvizsgálták, lehetővé téve, hogy az előadásokat, a humán- és társadalomtudományok területén pedig a könyveket is figyelembe vegyék.” (Holzschuch 2010.)

A különböző tudományterületek művelői eltérő módon viszonyultak a folyóirat-rangsorokhoz. A földrajztudomány művelői például nem léptek fel erőteljesen a folyóiratokat rangsoroló lista ellen. Gozlan rámutatott arra, hogy ez nemcsak arra vezethető vissza, hogy a tudományág művelőihöz közelebb állnak a természettudományos területeken elfogadott publikációs stratégiák, hanem arra is, hogy tudományáguknak a tudományos életben elfoglalt helye is bizonytalanabb:⁸ „Más tudományágakhoz képest a földrajztudomány művelői kevesebb erőforrással rendelkeznek ahhoz, hogy ellenálljanak a tudományos értékelési folyamatok egységesítésének.” (Gozlan 2016: 276.) Egyes humán tudományágak részéről viszont éles tiltakozások fogalmazódtak meg: „A CNRS Nemzeti Bizottságának 35., az irodalmat is magában foglaló szekciójának tagjai [...] következetesen elutasították a bibliometrikus értékelési formákat.⁹ Ehhez csatlakoztak az Egyetemek Nemzeti Tanácsán¹⁰ belül a nyelvekért, a francia irodalomért és a művészetért felelős szekciók képviselői, akárcsak a tudományos társaságok, így például a Francia Általános és Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság. [...] egyöntetűen kinyilvánították, hogy nem hajlandók részt venni a tudományos folyóiratok rangsorolására irányuló kísérletekben.” (Gozlan 2016: 276.) E tiltakozás hatására az AÉRES-ügynökség végül felhagyott az irodalomtudományi lapok rangsorolásával.

⁸ Ez az értékelés egyfelől a *Homo Academicus* c. műre támaszkodik, másfelől egyes, Bourdieu e könyvére is alapozó későbbi elemzésekre vezethető vissza. „A tudományterület képviselőinek megnyilatkozásaiban ez a diszciplína fenyegetett, más tudományágak találkozási pontjában elhelyezkedő, esetenként marginális helyzetben lévő tudományterületként jelenik meg.” (Gozlan 2016: 275.)

⁹ Ezt többek között a szakterület publikálási hagyományaira hivatkozva tették, rámutatva például arra, hogy az irodalomelmélet egyes jeles művelői, pl. Roland Barthes vagy Tzvetan Todorov által írt, utóbb számos kutatást termékenyen befolyásoló öt-tíz oldalas szövegek nem egyszer szűk körben ismert, kis példányszámú kiadványokban jelentek meg.

¹⁰ Conseil National des Universités – CNU. Ennek a testületnek a tudományágak szerint szerveződő, többségében választott, kisebb részben kinevezett tagokból álló szekciói hozzák meg az elsőfokú döntéseket a magasabb szintű egyetemi állásokat betöltők előléptetésével kapcsolatban.

Az új ügynökség, melynek tevékenysége a kutatóintézmények minden típusára kiterjedt, rendszeresen (4-5 évenként) olyan értékeléseket készített a kutatási egységekről, amelyek egyes korábbi értékeléseknél kiszámíthatóbbak, átláthatóbbak voltak annak köszönhetően, hogy az internet révén közzétették az értékelésekhez alkalmazott szempontrendszereket, akár csak magukat az intézményértékeléseket, miként azokat az észrevételeket is, amelyeket esetenként az érintett intézmények képviselői fűztek a jelentésekhez.

Ennek ellenére igen sok kritika érte az ügynökség működését, sőt nem túlzás azt mondani, hogy sokan leplezetlen ellenszenvvel viseltettek vele szemben. Könyve bevezetőjében Gozlan így írt erről: „Az akadémiai szférában dolgozók nem egyszer »a minisztérium fegyveres karja«, »Moszkva szemé« vagy akár »a sátán szolgája« megfogalmazásokat használták vele kapcsolatban, és gyakran igen élesen bírálták az AÉRES által megtestesített, az »új menedzsmentszemléleten« alapuló, a szakmai autonómiát csökkentő fordulatot.” (Gozlan 2020: 9.)

Gozlan azt is elemezte, hogy az AÉRES-értékelések kiterjednek-e annak elemzésére, hogy a vizsgált kutatói tevékenységek révén létrejöttek-e releváns, a korábban rendelkezésre álló ismeretekhez képes előrelépést hozó új ismeretek. E kérdést megválaszolando a szerző maga is részt vett egy intézményértékelő munkacsoport megbeszélésein. Az üléseket dokumentáló feljegyzései alapján Gozlan arra a következtetésre jutott, hogy noha az AÉRES ügynökség az értékelésekben részt vevők számára hozzáférhetővé tett számos, az egzakt értékelést elősegíteni hivatott szempontot, kritériumot, a résztvevők valójában nem ezekből kiindulva hoztak döntéseket, hanem az adott intézményben folyó tevékenységgel kapcsolatos meglévő, magától értetődőnek vélt tudásuk alapján jutottak előzetes megegyezésre a vizsgált intézmények teljesítményét illetően, majd csupán vizsgálódásuk egy következő fázisában mozgósították az AÉRES-től kapott kritériumokat, hogy aztán ezekre támaszkodva fogalmazzák meg véleményüket, illetve az intézmény publikációs gyakorlatával kapcsolatos ajánlásaikat. A fentiek alapján a szociológusnő erre a következtetésre jutott: „[...] a jelentések a tudományos minőség eljárásokon alapuló meghatározásán alapulnak. Az ajánlások szigorúan véve nem a kutatási tartalom meghatározására irányulnak, hanem a tudományos termelés legitim csatornáinak meghatározására.” (Gozlan 2016: 267–268.)

8. A kutatóhelyek osztályozásának beszüntetését eredményező tiltakozások

Nicolas Sarközy elnöki mandátumának 2012 tavaszi lejártát követően az új államfő, François Hollande égisze alatt megalakult kormány egy Országos Felsőoktatási és Tudományos tanácskozás-sorozat (Assises Nationales de l'enseignement supérieur et de la recherche) elindításáról döntött. Ennek során számos intézményi szintű állásfoglalás is született. Ha nincs is mód a tanácskozások során megfogalmazott gondolatok részletes ismertetésére, érdemes megemlíteni, hogy az SLR-mozgalom egyik kiindulópontjaként szolgált, hogy az orvosbiológiai kutatásokat végző Cochin Intézet az értékelési rendszer egyszerűsítése mellett foglalt állást: „Azt kérjük, hogy a CNRS és az INSERM kutatási egységeinek értékelését bízzák ezekre a kutatási szervekre. [...] egyszerűsíteni lehetne az utóbbi években túlburjánzott, ijesztő méreteket öltött és a kutatási tevékenységet megzavaró értékelési rendszert.” (Contribution 2012.)

A konzultációs folyamat nyomán a fenti véleménnyel összhangban álló döntések születtek. Megszüntették az AÉRES-ügynökséget, amelynek helyébe a Kutatás és a Felsőoktatás Értékelésének Főtanácsa (Haut Conseil de l'évaluation de la recherche et de l'enseignement supérieur – HCÉRES) lépett. Ennek létrejötte után a kutatási egységek értékelése az egyetemek és a nagy kutatásfinanszírozó szervezetek hatáskörébe került azzal a megkötéssel, hogy az értékelések során alkalmazandó eljárásrendet a Főtanácsal kell akkreditáltatni. Jelentős elmozdulásként értékelhető, hogy a kutatási egységek korábbi osztályba sorolása megszűnt, viszont a tekintetben nem történt változás, hogy a Főtanácsnak indoklással alátámasztott véleményt kell készítenie az értékelt egyetemről vagy kutatóintézményről.

Egy kutatásból kiderül, hogy a szervezeti változásokat szimbolikus lépések is kísérték. Míg az AÉRES dokumentumain lévő grafikai megoldások a tartós fogyasztási cikkek csillagokkal kifejezett osztályba sorolásának világára emlékeztettek (*Barats–Née 2020: 10*), az új szervezet logójára egy fa körvonalai kerültek, mintegy azt sugalmazva, hogy a szervezet fő missziója a felsőoktatás és a kutatás természetes fejlődésének a segítése.

A Főtanácsról szóló jogszabály szerint az értékelések során nemcsak az értékelt intézmény fő tevékenységét – pl. a tudományos kutatást –, hanem a szervezet missziói között szereplő egyéb tevékenységeket – pl. a tudománynpszerűsítést – is értékelni kell, és azt is vizsgálni kell, hogy ezeket is beszámítják-e a dolgozók előmenetelével kapcsolatos döntésekbe. A Főtanácsnak gondoskodnia kell arról is, hogy utólagos értékelés készüljön a felsőoktatást vagy a tudományos kutatást szolgálni hivatott közpénzek hasznosulásáról.

A 2012-ben megújított értékelési szervezet napjainkban is működik, de akárcsak az AÉRES betűszóval jelölt elődszervezettel kapcsolatban, a HCÉRES működése kapcsán is éles bírálatok fogalmazódnak meg.

Így például a nagy támogatottságú SNESUP-FSU felsőoktatási szakszervezet égisze alatt 2022-ben elemzés készült, amely a Főtanács értékelési útmutatójában szereplő kritériumokat kritizálta: „A tudományos teljesítmény mérésére használt kritériumok némelyike erősen szubjektív és vitatható (így például ez a kritérium: »Mennyire eredeti a kutatóhely tudományos teljesítménye?«, A szakszervezet azt is kifogásolta, hogy értékelési kritériumok között hangsúlyosan szerepelnek olyanok, amelyek a gazdaság rövid távú igényeinek való megfeleléssel kapcsolatosak: „A kutatási egység a társadalmi-gazdasági világ számára fejleszt termékeket. [...] A kutatóhely tudományos és technológiai erőforrásokat hoz létre gazdasági felhasználásra. [...] Számos »kritérium« csak egyes, nagymértékben alkalmazáscentrikus tudományágak esetében alkalmazható, hiszen e szempontok a kutatási eredmények társadalmi-gazdasági transzferének és hasznosításának megállapítására irányulnak [...]” (*Analyse... 2022.*)

Míg a szakszervezet elemzése a piaci szempontok előtérbe állítását kifogásolta, a Számvevőszéknek egy közelmúltban elkészült jelentése – túl azon, hogy szóvá tette az értékelő szervezet túl sok jelentést eredményező, egyre költségesebb működésmódját – éppenséggel a versenyelv előtérbe állítását szorgalmazta. Azt az ajánlást, hogy az elért teljesítmények alapján osszák el a kutatási támogatásokat, a számvevők külföldi példákkal indokolták: „Olaszországban például az Agenzia Nazionale di Valutazione del Sistema Universitario e Della Ricerca (ANVUR) az érdemek és a teljesítmény alapján osztja el a felsőoktatás és a kutatás számára a közpénzeket. Az Egyesült Királyságban a Research Englandnak egyszerre feladata az, hogy értékelje és egyben finanszírozza a magas hozzá-

adott értékű, illetve más célokat, például a kutatás nemzetközivé tételét szolgáló projekteket.”¹¹ (*Le Haut... 2021.*)

Összegzés gyanánt

A tanulmányomban leírtak úgy is összefoglalhatók, hogy az elmúlt negyven évben Franciaországban a kutatási szféra egészében meghonosították a tudományos tevékenységek rendszeres értékelését. Míg korábban az akadémiai mező egyetemi szegmensében a minőségértékelés módszertanának főbb elemein alapuló, fejlesztő típusú értékelések gyakorlatát alakították ki, az új évezred első évtizedének derekától az akadémiai szféra teljes intézményrendszerére kiterjedő, a kutatóhelyeket szigorúan rangsoroló értékelési mechanizmust honosítottak meg. Ennek többek között azt a fontos funkciót szánta a kormányzat, hogy objektívnak mondott kritériumok alkalmazásával lehessen megoldani a mind jobban beszűkülő kutatási források egyenlőtlen elosztását. Az új rendszerrel szemben a kutatói körökben sokféle kritika és tiltakozás fogalmazódott meg. Bár az alkalmazott eljárások „időfaló” jellegét is szóvá tették, különösen sokan bírálták azt, hogy a kutatóhelyek esetében – felettébb vitatott bibliometriai adatokat figyelembe véve – olyan osztályba sorolást alkalmaztak, amelynek döntő szerepet szántak a csökkenő kutatási támogatások elosztása terén. A kritikák megfogalmazásában élen jártak a humán tudományok művelői, akiknek sikerült elérniük, hogy az értékelési ügynökség elálljon az e szakterület lapjait rangsoroló lista alkalmazásától. A bírálatok hatására a baloldali fordulatot hozó 2012-es elnökváltás nyomán újjászervezték az értékelési rendszert. A legfontosabb változást az jelentette, hogy megszüntették a kutatóhelyek osztályba sorolását.

2007-ben megjelent egy tanulmány,¹² amely a Nagy Britanniában, Olaszországban és Németországban az elmúlt négy évtizedben kiépült vagy még kísérleti stádiumban lévő állami tudományértékelési rendszereket hasonlította össze. A szerzők munkájuk végén arra is vállalkoztak, hogy a Franciaországban a harmadik évezred elejére kiépült értékelési rendszer fő vonásait összevevessék az általuk elemzett másik három európai ország értékelési mechanizmusaival.

A Kogan és Glaser nevéhez köthető vizsgálódások alapfogalmaira támaszkodva Séverine Louvel és Stefan Lange a versenyelvű és a közvetlen érintkezésem alapuló értékelési rendszerek szembeállításából indulnak ki. Az előbbieket „az új közigazgatási menedzsmenten alapulnak. Fontos szerepet játszanak bennük a piaci vagy kvázipiaci mechanizmusok, különösen a verseny [...]. Az értékelők [az egyes kutatási egységek – B. I.] relatív teljesítményével kapcsolatos összehasonlítható ismereteket nyújtanak azzal a céllal, hogy információkkal szolgáljanak a pályázatok kiírói, a forrásokért versenyzők és a finanszírozók által hozott döntésekhez. Minthogy az összehasonlításon van a hangsúly, az ismeretek hiányosak, az érvényességi kritériumok pedig kevésbé szigorúak.” (*Louvel–Lange 2010: 7. bek.*)

¹¹ Cour des comptes, Publications, Le Haut conseil de l'évaluation de la recherche et de l'enseignement supérieur (Hcéres), 2021. <https://www.ccomptes.fr/fr/publications/le-haut-conseil-de-levaluation-de-la-recherche-et-de-lenseignement-superieur-hceres>

¹² *Louvel–Lange 2010.*

E kritériumok fényében a tanulmány írói a Nagy Britanniában az 1980-as évek megszorításai idején bevezetett értékelési rendszert és az olaszországi, a kétezres évek elején kiépített rendszert, valamint a több értékelési rendszerrel is jellemezhető Németország egyik értékelési rendszerét (nevezetesen a Kiválóságért kezdeményezést – *Exzellenzinitiative, EI*) alapvetően versenyelvű rendszereként jellemezték, de azt is jelezték, hogy országonként eltérő intenzitással lehet jelen a versenyelv, illetve e tekintetben időbeli elmozdulások is történhetnek.

Az értékelési rendszerek másik pólusán „a betolakodó” (angol és francia szóval *intrusive*), vagy finomabb kifejezéssel élve, a „közvetlen kapcsolatfelvételen alapuló” értékelések helyezkednek el. E rendszerek „előnyben részesítik az olyan gazdag, érvényes és legitim tudást eredményező mechanizmusokat, mint a helyszíni látogatások, meghallgatások, bizonyos értékelési célú kiadványok és dokumentumok alapos elolvasása. Ez nem zárja ki a tevékenységek szintetizált mutatók révén történő mérését, különösen a publikációk esetében. Az értékelések általában az erősségek és gyengeségek minőségi értékelésével zárulnak, illetve olyan javaslatok megfogalmazásával, amelyek szervezeti átalakításokkal, a tudományos munkát végzők foglalkoztatásával, eszközbeszerzésekkel, kutatási programok meghatározásával stb. kapcsolatosak. Ezeket az elemzéseket általában csak az értékeltek kapják meg.” (*Louvel–Lange 2010: 6. bek.*)

A szerzők Németország esetében a Wissenschaftsrat – WR (Tudományos Tanács) által kezdeményezett értékelést jellemezték „közvetlen kapcsolatfelvételen alapuló” elemzéseként. „A Tudományos Tanács kezdeményezése közvetlen válasz az indikátorokon alapuló értékelésekre [...] A WR kifejezetten elutasítja azokat a rangsorokat [...], amelyeket a tudományos közösségek részvétele nélkül készítenek [...]. A WR a »közvetlen kapcsolaton alapuló« értékelést támogatja, amely rávilágít a különböző tudományágakban és intézményekben folyó kutatás erősségeire és gyengeségeire, és rámutat a javítás lehetőségeire. [...] Az értékelők, miután azzal szembesültek, hogy a szociológiában alacsony a relevanciája a bibliometriai mutatóknak úgy döntöttek, hogy bizonyos publikációkat teljes egészében elolvasnak, ami jelentős költségekkel jár. Az érvényességre való törekvés tükröződik a WR által 2009-ben indított, az értékelési mechanizmusoknak a bölcsészettudományokhoz való igazításáról szóló vitákban is, ami egyfajta válasz volt azoknak a történészeknek a kritikájára, akik az értékelésnek a saját tudományágukra való kiterjesztése miatt aggódnak.” (*Louvel–Lange 2010: 17. bek.*)

Az értékelési rendszerek két „ideáltípusát” alapul véve a szerzők hibrid rendszerként jellemezték a Franciaországban az új évezred első évtizedében kiépült értékelési rendszert: „Az AÉRES egy hibrid értékelési rendszert képvisel, és ez köztes következményekkel jár. A közvetlen érintkezésen alapuló logika a tevékenységek részletes, a kontextusra is tekintettel lévő elemzésében és ajánlások megfogalmazásában nyilvánul meg. A versenyelvű logikát az értékelt szervezetek összehasonlítására használt egyszerű támpontok jelenítik meg. Végül az is elmondható, hogy a finanszírozást nem határozzák meg oly közvetlen módon, mint a brit RAE esetében.” (*Louvel–Lange 2010: 19. bek.*)

Egyetértve a francia értékelési rendszer hibrid jellegével kapcsolatos iménti következtetéssel, e megállapítást érdemes kiegészíteni azzal a megjegyzéssel, hogy az elmúlt két évtizedben az akadémiai mezőben elhelyezkedők – esetenként a nagypolitika egyes

erőcsoportjai segítségével – sikerrel léptek fel annak érdekében, hogy a tudomány-politika egyes területein visszaszoruljanak a piacelvű mechanizmusok meghonosítására irányuló kormányzati törekvések.

IRODALOM

- ANALYSE... (2022) Analyse des référentiels HCÉRES 2022. <https://www.snesup.fr/article/analyse-des-referentiels-hceres> [Letöltve 2023. 12. 01].
- AUST, J. & GOZLAN, Cl. (2018) Des instruments contestés. Émergence et effets de la critique des instruments du gouvernement de la recherche en France (1961–2015). *Revue française de science politique*, Vol. 68. No. 3. pp. 493–514.
- BARATS, CH. & NÉE, É. (2020) Structurer, encadrer et lisser l'évaluation : les écrits de l'AERES/HCERES. *Communication & langages*, Vol. 203. No. 1. pp. 5–25.
- CONTRIBUTION... (2012) Contribution de l'Assemblée Générale de l'Institut Cochin aux Assises de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche, 2012. október 4. <http://www.sauvonsluniversite.com/spip.php?article5755> [Letöltve 2023. 12. 01.]
- HOLZSCHUCH, N. (2010) Ce qu'il y a de bien (ou de mal) dans l'évaluation bibliométrique telle que pratiquée par l'AÉRES. *Bulletin des bibliothèques de France*, No. 4. pp. 52–55. <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2010-04-0052-015> [Letöltve 2023. 12. 01.]
- FOSSEY, J. (2003) L'évaluation scientifique au CNRS. *La revue pour l'histoire du CNRS*, No. 8. pp. 1–12.
- GOZLAN, Cl. (2019) Ce qu'évaluer veut dire: les réformes de l'évaluation scientifique entre logiques universitaires et logiques néo-managériales (2007–2011). *Revue française d'administration publique*, Vol. 189. No. 1. pp. 121–136.
- GOZLAN, Cl. (2020) *Les valeurs de la science*. Enquête sur les réformes de l'évaluation de la recherche en France. Lyon, ENS Éditions.
- GOZLAN, Cl. (2021) Une mobilisation réformatrice ? Sauvons la recherche et la genèse des réformes de politique scientifique en France. *Politix*, Vol. 135. No. 3. pp. 73–106.
- LALLIER, J. & TOPALOV, CH. (2017) Qui organise l'évaluation dans les sciences humaines et sociales en France? *Sociologie*, Vol. 8. No. 2. <http://journals.openedition.org/sociologie/3111> [Letöltve 2023. 12. 01.]
- LE HAUT... (2021) Le Haut conseil de l'évaluation de la recherche et de l'enseignement supérieur (Hcéres), 2021. <https://www.ccomptes.fr/fr/publications/le-haut-conseil-de-le-valuation-de-la-recherche-et-de-lenseignement-superieur-hceres> [Letöltve 2023. 12. 01.]
- LES LABORATOIRES... (2011) Les laboratoires de recherche ne veulent plus être notés, Sauvons l'université! Pétition, 2011. október 4. <http://www.sauvonsluniversite.com/spip.php?article5012> [Letöltve 2023. 12. 01.]
- LOUVEL, S. & LANGE, S. (2010) L'évaluation de la recherche: l'exemple de trois pays européens. *Sciences de la société*, No. 79. pp. 11–28.
- MACARIE-FLOREA, M. R. (2010) Le Comité National d'évaluation: Les effets de l'autoévaluation. Histoire, Philosophie et Sociologie des sciences. Université de Nanterre – Paris X. <https://theses.hal.science/tel-00525157/document> [Letöltve 2023. 12. 01.]
- MERINDOL, J. (2008) Comment l'évaluation est arrivée dans les universités françaises. *Revue d'histoire moderne & contemporaine*, Vol. 55-4bis. No. 5. pp. 7–27.

- MORETTE-BOURNAY, E. (2011) Communautés et échanges entre scientifiques au cours d'une mobilisation: Le cas de « Sauvons la Recherche », Université Toulouse le Mirail – Toulouse II. <https://theses.hal.science/tel-00656008v1/document>. [Letöltve 2023. 12. 01.]
- PONTILLE, D. & TORNY, D. (2012) Évaluation collective et attributs individuels. À propos de la notion de publiant de l'AERES. *Bulletin de l'ASES*, No. 40. pp. 28–35. https://sociologuesdusuperieur.org/sites/default/files/pdfASES_Bulletin_40.pdf [Letöltve 2023. 12. 01.]
- RAPPORT... (2004) *Rapport des Etats Généraux de la recherche*. Ministère de la recherche. La Documentation Française, Párizs. p. 89.

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)